

УДК 159.9+376

ВІТЧИЗНЯНІ ЗАСАДИ ДИФЕРЕНЦІЙНОЇ ДІАГНОСТИКИ ПОРУШЕНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО І МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Якимчук Ганна Василівна

наукова співробітниця лабораторії психологічного супроводу дітей з
особливими освітніми потребами
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи
Київ, Україна

Анотація: Звернено увагу на труднощі встановлення диференційованого діагнозу у дітей з тяжкими порушенням мовленнєвого розвитку через взаємопов'язаність і взаємообумовленість психіки і мовлення. Наголошено на необхідності визначення первинно порушеної ланки і відмежування порушень мовлення і порушень інтелектуального розвитку. Представлено основні параметри оцінки стану інтелектуальних можливостей дитини, що пропонує вітчизняна наука.

Ключові слова: психолого-педагогічна оцінка розвитку, діти з особливими освітніми потребами, диференційна діагностика, тяжкі порушення мовлення, порушення розумового розвитку.

Порушення мовленнєвої функції спостерігається у дітей, як з орієнтовано нормальним розвитком, так і з його недостатністю. Причини цього різні. Це можуть бути органічні ураження кіркових та підкіркових структур мозку, зокрема, гностичних та моторних зон, порушення зорової, слухової функцій, інтелектуальні порушення, несприятливі умови життя і виховання дітей. Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку особи з особливими освітніми потребами (порушеннями психофізичного розвитку) слугує завданню з'ясувати категорії (типи) освітніх труднощів, визначити провідні з них та встановити необхідний рівень підтримки дитини з порушенням.

У цих матеріалах ми розглянемо основні діагностично значущі показники для диференціації порушень мовлення і інтелекту, яка часто може виявлятися проблематичною через взаємопов'язаність формування і функціонування мовлення і психіки.

Загальна картина порушеного мовленнєвого розвитку при грубих порушеннях мовлення відзначається схожістю проявів із порушенням мовлення на тлі інтелектуальної недостатності: мовлення відсутнє або аграматичне, малозрозуміле, спостерігається недостатня мовленнєва активність. При порушеннях мовлення складної етіології, як правило, спостерігаються вторинна недостатність окремих психічних функцій, які приховують первинні симптоми і актуальні можливості дітей. Це є обмеження функціонування різного ступеня прояву передумов інтелекту (пам'яті, уваги, аналітичних здібностей, вольові процеси, мотивація), власне інтелекту (здатності до аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування, міркування, продукування думки, судження, здатності робити висновки). Слід також назвати специфічні особливості мислення і його уповільнений темп. Неочевидність походження цих особливостей психічного розвитку дитини може призводити до діагностичних помилок. Усе це зумовлює необхідність виявлення характеру зумовленості мовленнєвої і інтелектуальної недостатності і відповідно до цього — первинного дефекту в загальній картині порушеного розвитку в процесі діагностики.

Протягом тривалого періоду становлення вітчизняної практики діагностичного вивчення дітей з порушеннями психофізичного розвитку було якнайширше узагальнено і представлено основні параметри оцінки стану інтелектуальних можливостей, що виявляються в якісних показниках у зоні найближчого розвитку [1; 2]. Першим найбільш достовірним з них слід назвати навчуваність, тобто здатність набувати знання, навчатися. Навчання орієнтоване на виявлення і актуалізацію потенційних можливостей дитини, тобто на зону її найближчого розвитку. Тобто здатність до засвоєння способу дії і адекватного перенесення на нову ситуацію показує потенційні можливості

розвитку і навчання дитини і дозволяє оцінити стан її розумового розвитку. Окрім цього, діагностування супроводжується виявленням важливих показників емоційно-вольового розвитку, деяких особистісних властивостей, сприйнятливості до мір допомоги, здатності до логічного перенесення (застосування здобутих способів дій в роботі з новим діагностичним матеріалом), здатності до активності у вирішенні поставлених завдань, рівню працездатності. Усе це суттєво відображає здатність особи до соціальної адаптації у цілому.

Так показовими діагностичними завданнями для вивчення особливостей інтелектуальної сфери немовленнєвих дітей або дітей, які знаходяться на низькому рівні мовленнєвого розвитку, можуть бути завдання на виконання дій на предметно-практичному рівні, наприклад: збирання пірамідки, розрізних картинок із зображенням простих реалістичних предметів, вкладання фігурок знайомих тварин у прорізи відповідної конфігурації, геометричних фігур, співвіднесення основи об'ємної фігури з формою площинного зображення фігури на прорізі ящика, співвіднесення предмета з його зображенням на малюнку, встановлення відповідності між предметами за заданою ознакою (кольором, формою, величиною), групування предметів за заданою ознакою, впізнання предмету за частиною зображення, розкладання сюжетних картинок в певній послідовності, знаходження несінітниць на зображенні, тощо.

Одними із маркерів вторинності мовленнєвого недорозвинення на тлі інтелектуального порушення буде наближеність віку мовленнєвого розвитку дитини до інтелектуального віку [1; 3; 4], відсутність диспропорції між виконанням рівноцінних за складністю завдань на вербальному та невербальному рівні. Тобто завдання, виконання яких не потребує мовленнєвих зусиль (невербальні завдання), дитина з порушення інтелекту виконуватиме на тому ж низькому рівні, що і завдання вербальні.

Діти із нормотиповим інтелектуальним розвитком демонструватимуть потенційні можливості розвитку і навчання, хоч і певні відхилення розумових дій на вербальному рівні можуть мати місце. При цьому зберігатиметься

зацікавленість до виконання завдань, сприйнятливість до мір допомоги, здатність до логічного перенесення способів дій в роботі з новим діагностичним матеріалом.

Задля правильної інтерпретації отриманих під час діагностики даних також важливо взяти до уваги рівень розуміння дитиною словесних інструкцій, усних мовленнєвих завдань, рівень наочно-дієвого мислення, стратегію діяльності (хаотичні дії, прості маніпуляції, проби і помилки, елементи зорового співвіднесення або чітке зорове співвіднесення, наявність контролю помилок). Аналіз сукупності отриманих даних дозволяє сформулювати уявлення про збереженість, зниження або порушення інтелектуальних можливостей особи з тяжким порушенням мовлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стадненко Н.М., Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г. Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2006. 36 с. : Дидактичний матеріал : комплект А і комплект Б (45 арк.).

2. Теоретико-методологічні засади оцінки розвитку дітей з особливими освітніми потребами у вітчизняній спеціальній психології : колективна монографія / авт. кол. : Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук; за ред. А.Г. Обухівської, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2023. 105 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737890>

3. Боряк О. В. Психолінгвістичний підхід вивчення мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей. *Логопедія*. 2015. № 5. С. 16–25.

4. Тищенко В. В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 203–207.